

V. RECENZII*

Yuval Noah HARARI, *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, traducere de Adrian Șerban, Iași, Polirom, 2017, 380 p.

Istoria globală (Global History), curent istoriografic relativ recent, dar aplicat în modalități din ce în ce mai flexibile, își propune să depășească delimitările geografice și geopolitice, cât și cele simbolice, pentru a racorda cunoașterea istorică mai bine la lumea globalizată. În acest sens, numărul contribuțiilor ce depășesc cadrul național a crescut semnificativ în ultimii ani, fie că ne referim la abordări transnaționale, regionale sau la cele mondiale. A doua barieră pe care demersurile subscrise acestui curent încearcă să o depășească este cea cronologică, propunând analize care depășesc epocile istorice considerate clasice și împingând *la longue durée* până la limită, pentru a include întreaga istorie a omenirii și a oferi răspunsuri la unele dintre întrebările fundamentale ale omenirii. Istoria globală nu este numai o istorie supranațională și de lungă durată, ci este o abordare comprehensivă, propunându-și să includă toate aspectele particulare ale trecutului într-o narațiune coerentă, asumându-și că poate exclude detalii și nuanțe foarte fine, dar argumentând că evidențiază mai clar tendințele generale ale Istoriei.

Volumul lui Yuval Noah Harari, *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, tradus în 2017 în limba română, se încadrează perfect în acest curent istoriografic. Harari este cadru didactic la Hebrew University of Jerusalem, având un doctorat obținut la University of Oxford. Cartea de față (publicată inițial în ebraică în 2011, tradusă în engleză în 2014) i-a adus celebritate atât în spațiul public, cât și în cel academic, provocând dezbateri destul de puternice. Recenziile comunității academice s-au înscris pe un spectru foarte larg al opiniilor, de la recenzenți care au lăudat argumentația și au apreciat scopul și dimensiunea demersului, până la alții care au considerat că Harari nu spune absolut nimic nou sau pertinent. Multe dintre aceste polemici au pornit, aș spune așa cum era de așteptat, și de la faptul că autorul, în mod conștient, atinge aproape toate punctele sensibile posibile, precum cele religioase sau etnice. Lăsând însă la o parte această, Harari construiește câteva argumente ce merită discutate.

Întrebarea centrală a volumului este una majoră: cum și de ce au ajuns oamenii să stăpânească planeta? Miza autorului este de a lua această dilemă fundamentală, ce pare de nerezolvat din cauza complexității ei, pentru a aplica un demers științific în vederea găsirii unui răspuns. Cartea nu este însă o *istorie a omenirii*, ci o *istorie a omului* și a trecerii acestuia de la un rol minor în ecosistem la hegemonul incontestabil al Terrei. Pentru Harari, omul modern este diferit doar nesemnificativ de omul preistoric. Din acest motiv, multe dintre argumentele pe care le utilizează

„Studii și articole de istorie”, vol. LXXXV, 2017, pp. 221-249

sunt biologice sau antropologice. Desigur, o abordare istorică de asemenea ampleare este limitată în privința expunerii narative a ideilor și a metodologiei. Modul în care Harari alege să caute răspunsuri la întrebările sale este mai degrabă prin interpretarea cunoașterii istorice acumulate până acum, pe care o interpretează și o sistematizează în sensul argumentației proprii, decât prin producerea de cunoaștere punctuală. Obiectivul cărții nici nu este de a îmbogăți cunoașterea istorică prin chestiuni particulare, ci de a căuta un *sens* al Istoriei.

Teza principală a cărții este ca oamenii sunt singurele ființele capabile să colaboreze în numere foarte mari, lucru care le-a asigurat un avantaj semnificativ asupra celorlalte specii. Diferența dintre *homo sapiens* și alte rude apropiate ale acestuia din punct de vedere biologic, argumentează Harari, este că doar oamenii sunt capabili să conlucreze fără a avea o legătură constantă directă între ei. Pentru a asigura această colaborare, oamenii au însă nevoie de *constructe imaginate*, concept prin care autorul definește tot ceea ce nu există în realitatea *obiectivă*, tot ce nu are o formă fizică. În această categorie sunt amestecate de autor religia, națiunea, statul, imperiul, banii, corporațiile ș.a. Ele pot fi atât un instrument prin intermediul căruia se face mai ușoară activitatea oamenilor (banii, care asigură tranzacții mai facile în comparație cu sistemul de troc) sau pot fi *comunități imaginate*, care încarcă cu sens și ordonează existența indivizilor. Oamenii sunt singurele animale ce utilizează limbajul pentru a transmite informații despre ceva nu există în mod concret. De remarcat că cele două realități (cea *obiectivă*, concretă, fizică; respectiv cea *subiectivă*, creată în mentalul colectiv uman) nu sunt chiar atât de ușor de delimitat. Ele nu doar că se influențează, ba chiar se modifică radical una pe cealaltă. Fie că avem în vedere modul în care geografia a structurat societățile umane, sau modul în care războiul dintre state a afectat dramatic viețile a milioane de oameni, este simplist să considerăm aceste *concepte imaginate* niște simple ficțiuni fără relevanță. Nu doar că sunt mai mult decât atât, dar sensul și dimensiunea evoluției lor depășește capacitatea oricărui grup de indivizi de a le monopoliza, controla sau dirija (cel puțin nu în mod conștient).

Harari consideră trei fenomene istorice ca fiind esențiale în transformarea omului în stăpânul planetei. „Revoluția cognitivă”, „revoluția agricolă” și „revoluția științifică” au reprezentat momentele de dezvoltare calitativă care au modificat radical modul de viață al oamenilor. La o lectură mai atentă însă, aceste „revoluții” nu sunt atât de mult puncte de ruptură radicală, ci mai degrabă rezultatul unor perioade de acumulare de-a lungul a sute sau chiar mii de ani. Rupturile pe care Harari le propune par a fi mai degrabă tranziții. De remarcat că pentru autor împărțirea clasică a istoriei în epoci (preistorie, antichitate, evul mediu, epoca modernă și epoca contemporană) este irelevantă. În linia argumentației din volum, epocile istorice sunt doar *constructe* utilizate de-a lungul timpului (cu variații importante) de istorici, care, la scară mare, globală, a Istoriei, nu înseamnă aproape nimic.

Este destul de evident că autorul și-a gândit volumul astfel încât să poată fi accesibil unui public nespecializat. Stilul este unul lejer, exemplele sunt numeroase și explicațiile destul de simple de înțeles. Demn de remarcat este că traducerea în limba

română păstrează această opțiune stilistică. Mai mult decât atât, Harari în mod cert și-a propus să stimuleze dezbateri în jurul cărții sale. De foarte multe ori lansează afirmații foarte tari, fiind conștient că acestea întotdeauna crează reacții puternice. Lucru pe care autorul îl și recunoaște în carte. Totuși, un cititor atent poate să observe că după aceste afirmații puternice urmează nuanțe inteligente și clarificări de poziție. De exemplu, atunci când subliniază rolul „bârfei” în dezvoltarea societății umane, autorul are în vedere modalitățile prin care homo sapiens utilizează limbajul pentru a socializa. La fel, atunci când discută despre revoluția agricolă ca despre o „păcăleală”, încearcă de fapt să conteste ideea unui progres continuu al omenirii în istorie. Sigur, am putea spune în același timp ca autorul arată elocvent faptul că este capabil să scrie un *bestseller*. Cartea nu doar că se citește ușor (deși uneori crează un sentiment de nedumerire sau chiar respingere, lucru care spune cel puțin la fel de multe și despre cititor), dar reușește să te și pună pe gânduri.

În mai multe locuri din carte, impresia este însă că autorul împinge cam mult dorința de a șoca cititorul. Echilibrul este destul de greu de găsit. De cele mai multe ori reușește să-l găsească, dar rămân unele afirmații foarte puternice neacoperite cu argumente și nuanțe.

Spre finalul cărții, autorul face o analiză foarte interesantă cu privire la fericire în context istoric. Miza este puțin diferită din punctul meu de vedere. Dacă pentru Harari analiza arată mai degrabă că progresul umanității în ansamblu nu aduce în mod necesar și obligatoriu și îmbunătățirea vieții tuturor indivizilor (nu în termeni absoluți, ci relativi), cred că acest tip de abordare mai evidențiază o dilemă fundamentală: este aproape imposibil pentru un individ să trăiască într-un context istoric dat și să înțeleagă fenomenele istorice complexe și tendințele acestora. Dacă astăzi știm, cu unele limite, în ce direcție a mers Istoria după revoluția agricolă, pentru omul preistoric lucrurile nu erau atât de clare. Doar o perspectivă globală oferă un asemenea avantaj. Fie explicit, fie implicit, Harari sugerează această idee de mai multe ori pe parcursul cărții.

În demersul său, autorul nu este un determinist: „Istoria nu poate fi explicată în mod determinist și nu poate fi prezisă pentru că e haotică” (p. 204). Scopul lui nu este de a oferi explicații cauzale foarte rigide, ci de a căuta (cu limitele cognitive ale omului) răspunsuri. Înțelegem astfel că nici previziunile din finalul volumului nu sunt profeții, ci doar posibilități. În 2015, Harari a publicat în ebraică un volum în care propune interpretările sale cu privire la viitorul speciei umane. Volumul, tradus în 2016 în limba engleză cu titlul *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*, este interesant cel puțin din perspectiva modului în care cunoașterea de tip istoric poate nu doar să ofere chei de înțelegere a trecutului, ci și pentru (un posibil) viitor.

S-ar putea spune că un cititor nespecializat are mai multe de descoperit din *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii* decât un specialist. În același timp însă, Yuval Noah Harari are atât meritul de a utiliza cu destul de multă finețe o cantitate de informații foarte mare, dar și de a pune întrebări (și a oferi răspunsuri) demne de a fi analizate și dezbătute, păstrând totuși un stil plăcut și accesibil.

Ionuț Mircea MARCU